

**ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИ
ТАҲЛИЛИ**

UZBEKISTAN LAW REVIEW

**ОБЗОР ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
УЗБЕКИСТАНА**

ИЛМИЙ ТАҲЛИЛИЙ ЖУРНАЛ	SCIENTIFIC ANALYTICAL JOURNAL	НАУЧНО АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
--------------------------------------	--	--

**2024
№3**

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ

БОШ МУҲАРРИР:

Гулямов Саид Саидахарович — юридик
фанлари доктори, профессор.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ АЪЗОЛАРИ:

Рустамбеков Исламбек Рустамбекович — ю.ф.д.,
профессор.

Ҳўжаев Шохжаҳон Акмалжон ўғли — юридик
фанлар бўйича фалсафа доктори.

Оқюлов Омонбой — ю.ф.д., профессор.

Эргашев Восит Ёқубович — ю.ф.н., профессор.

Маҳкамов Отабек Мухтарович — ю.ф.д.

Суюнова Дилбар Жолдасбаевна — ю.ф.д., доц.

Мусаев Бекзод Турсунбоевич — ю.ф.д., доц.

Беков Ихтиёр — ю.ф.д., проф.

Бозоров Сардор Соҳибжонович — ю.ф.д., проф.
в.б.

Ҳазратқулов Одилбек Турсунович — юридик
фанлари номзоди, доцент.

Самарходжаев Ботир Билялович — ю.ф.д.,
профессор.

Ходжаев Бахшилло Камалович — ю.ф.д.,
профессор.

Нарзиёв Отабек Саъдиевич — ю.ф.д., проф. в.б.

Жолдасова Шахноза Батировна — юридик
фанлар бўйича фалсафа доктори.

Маълумот олиш учун қуйидагиларга мурожаат этиш
сўралади:

**Гулямов Саид Саидахарович,
Рустамбеков Исламбек Рустамбекович**
ТДЮУ, Халқаро хусусий ҳуқуқ кафедраси,
Ўзбекистон Республикаси, Тошкент ш., 100047,
Сайилгоҳ кўчаси, 35. Тел: 233-66-36

"Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили"нинг электрон
нусхаси Интернетдаги www.library-tsul.uz ёки
www.lawreview.uz сайтида жойлаштирилган.

**Журнал 2013 йилдан Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамасининг Олий Аттестация
комиссияси журналлари рўйхатига киритилган.**

Ушбу журналда баён этилган натижалар, хулосалар,
талқинлар уларнинг муаллифларига тегишли бўлиб,
Ўзбекистон Республикаси ёки Тошкент давлат юридик
университети сиёсати ёки фикрини акс эттирмайди.

2024 йилда нашр этилди.

Муаллифлик ҳуқуқлари Тошкент давлат юридик
университетига тегишли. Барча ҳуқуқлар ҳимояланган.
Журнал материалларидан фойдаланиш, тарқатиш ва
қўлайлиги Тошкент давлат юридик университети рухсати
билан амалга оширилади. Ушбу масалалар бўйича Тошкент
давлат юридик университетига мурожаат этилади.
Ўзбекистон Республикаси, Тошкент ш., 100047, Сайилгоҳ
кўчаси, 35.

ISSN 2181-8118

Масъул котиб: **И. Рустамбеков**

Наشريёт муҳаррири: **Н. Ниязова**

Техник муҳаррир: **Д. Козимов**

Лицензия № 02-0074

Босишга рухсат этилди — 28.09.2024

Наشريёт ҳисоб табоғи — 5

«IMPRESS MEDIA» босмаҳонасида босилди

Адади — 100 нусха.

ИЛМИЙ-ТАҲЛИЛИЙ ЖУРНАЛ

3/2024

Turdialiyev Muhammad Ali Po'latjon o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil
izlanuvchisi, y.f.f.d., (PhD)

SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH BILAN BOG'LIQ FUQAROLIK-HUQUQIY MUNOSABATLARNI TARTIBGA SOLISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanish bilan bog'liq fuqarolik-huquqiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning nazariy va amaliy masalalari kompleks ravishda tadqiq etilgan. Xususan, sun'iy intellekt texnologiyalarining shartnoma huquqi hamda fuqarolik-huquqiy javobgarlik institutlariga ta'siri, shuningdek, ularni amaldagi fuqarolik qonunchiligiga implementatsiya qilishning dolzarb masalalari ilmiy-huquqiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida sun'iy intellekt tizimlari yordamida tuziladigan shartnomalarda iroda ifodasining huquqiy tabiati, shartnoma erkinligi tamoyilining zamonaviy mazmuni, shartnomalarning haqiqiyliги va ularni bajarish jarayonida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning o'ziga xos jihatlari o'rganilgan.

Shuningdek, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun fuqarolik-huquqiy javobgarlikning nazariy asoslari tadqiq etilib, operator, ishlab chiqaruvchi hamda boshqa ishtirokchilarning javobgarligini belgilash mezonlari yoritilgan. Sun'iy intellekt tizimlarining avtonom qaror qabul qilish imkoniyatlari sharoitida zarar yetkazilgan taqdirda javobgarlikni taqsimlashning huquqiy mexanizmlari hamda aybsiz javobgarlik institutining qo'llanilishi bilan bog'liq masalalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, fuqarolik huquqi, shartnoma huquqi, fuqarolik-huquqiy javobgarlik, shartnoma erkinligi tamoyili, shartnomaning haqiqiyliги, elektron shartnomalar, avtomatlashtirilgan shartnomalar, sun'iy intellekt tizimlari, iroda ifodasi, oferta, aksept, elektron hujjatlar, zarar yetkazganlik uchun javobgarlik, aybsiz javobgarlik, sun'iy intellekt operatori, sun'iy intellekt ishlab chiqaruvchisi, raqamli iqtisodiyot, normativ-huquqiy takomillashtirish, fuqarolik muomalasi, huquqiy tartibga solish, avtomatlashtirilgan qaror qabul qilish, fuqarolik kodeksi, delikt majburiyatlari.

Аннотация. В данной статье комплексно исследованы теоретические и практические вопросы правового регулирования гражданско-правовых отношений, связанных с использованием систем искусственного интеллекта. В частности, научно-правовому анализу подвергнуто влияние технологий искусственного интеллекта на институты договорного права и гражданско-правовой ответственности, а также актуальные вопросы их имплементации в действующее гражданское законодательство. В ходе исследования изучены правовая природа волеизъявления при заключении договоров с использованием систем искусственного интеллекта,

современное содержание принципа свободы договора, действительность договоров, а также специфические особенности правоотношений, возникающих в процессе их исполнения.

Кроме того, исследованы теоретические основы гражданско-правовой ответственности за вред, причинённый системами искусственного интеллекта, освещены критерии определения ответственности оператора, производителя и иных участников соответствующих отношений. Проанализированы правовые механизмы распределения ответственности при причинении вреда в условиях автономного принятия решений системами искусственного интеллекта, а также вопросы, связанные с применением института безвиновной (объективной) ответственности..

Ключевые слова: искусственный интеллект, гражданское право, договорное право, гражданско-правовая ответственность, принцип свободы договора, действительность договора, электронные договоры, автоматизированные договоры, системы искусственного интеллекта, волеизъявление, oferta, акцепт, электронные документы, ответственность за причинение вреда, безвиновная ответственность, оператор искусственного интеллекта, производитель искусственного интеллекта, цифровая экономика, совершенствование нормативно-правовой базы, гражданский оборот, правовое регулирование, автоматизированное принятие решений, гражданский кодекс, деликтные обязательства.

Abstract. This article provides a comprehensive study of the theoretical and practical issues concerning the legal regulation of civil-law relations arising from the use of artificial intelligence systems. In particular, it offers a scholarly legal analysis of the impact of artificial intelligence technologies on the institutions of contract law and civil liability, as well as the pressing issues of their implementation into current civil legislation. The study examines the legal nature of the expression of will in contracts concluded with the use of artificial intelligence systems, the contemporary content of the principle of freedom of contract, the validity of contracts, and the distinctive features of the legal relations arising in the course of their performance.

The article further examines the theoretical foundations of civil liability for harm caused by artificial intelligence systems, addressing the criteria for determining the liability of operators, manufacturers, and other parties involved. It analyzes the legal mechanisms for allocating liability in cases of harm caused under conditions of autonomous decision-making by artificial intelligence systems, as well as issues related to the application of the institution of strict (no-fault) liability.

Keywords: artificial intelligence, civil law, contract law, civil liability, principle of freedom of contract, validity of contract, electronic contracts, automated contracts, artificial intelligence systems, expression of will, offer, ac-

ceptance, electronic documents, liability for harm caused, strict (no-fault) liability, artificial intelligence operator, artificial intelligence manufacturer, digital economy, improvement of legal and regulatory framework, civil transactions, legal regulation, automated decision-making, civil code, tort obligations.

Kirish

Bugungi kunda dunyoda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi nafaqat iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarning mazmunini, balki ularni huquqiy tartibga solish mexanizmlarini ham tubdan o'zgartirmoqda. Xususan, sun'iy intellekt texnologiyalarining turli sohalarga keng joriy etilishi fuqarolik-huquqiy munosabatlarning yangi shakllarini vujudga keltirib, mavjud huquqiy institutlarning zamonaviy texnologik voqeliklarga moslashtirilishini taqozo etmoqda. Sun'iy intellekt tizimlari bugungi kunda faqat ma'lumotlarni qayta ishllovchi yoki inson faoliyatiga yordam beruvchi vosita sifatida emas, balki shartnomalar tuzish, ularni bajarish, tijorat qarorlarini qabul qilish hamda avtomatlashtirilgan ravishda huquqiy ahamiyatga ega harakatlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lgan texnologik mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur holat fuqarolik huquqining shartnoma erkinligi, majburiyatlar huquqi va fuqarolik-huquqiy javobgarlik kabi fundamental institutlarini qayta ilmiy baholash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi sharoitida fuqarolik-huquqiy munosabatlarning muhim qismi insonning bevosita ishtirokisiz yoki uning cheklangan ishtiroki bilan amalga oshirilayotganligi kuzatilmoqda. Elektron tijorat platformalari, avtomatlashtirilgan to'lov tizimlari, algoritmik savdo mexanizmlari hamda sun'iy intellekt texnologiyalariga asoslangan biznes modellari shartnomalarni tuzish va bajarishning an'anaviy yondashuvlarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Agar ilgari fuqarolik-huquqiy munosabatlarning yuzaga kelishi bevosita taraflarning shaxsan iroda bildirishi bilan bog'liq bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda mazkur irodaning sun'iy intellekt tizimlari orqali ifodalanishi odatiy holatga aylanib bormoqda. Bu esa o'z navbatida, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan amalga oshirilgan harakatlarning huquqiy tabiatini aniqlash, ularni shaxsning iroda ifodasi sifatida baholash hamda bunday munosabatlarga nisbatan amaldagi fuqarolik-huquqiy normalarni qo'llash masalalarini ilmiy jihatdan chuqur tadqiq etishni talab qiladi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining fuqarolik muomalasiga kirib kelishi shartnoma huquqining rivojlanishida yangi bosqichni boshlab berdi. Xususan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida faoliyat yurituvchi tizimlar tomonidan shartnoma shartlarini shakllantirish, ofertalarni yuborish, akseptni amalga oshirish, to'lovlarni avtomatik ravishda bajarish hamda shartnomalarning ijrosini nazorat qilish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Bunday holatlarda sun'iy intellektning huquqiy maqomi, uning tomonidan amalga oshirilgan harakatlarning kimga tegishliligi hamda

ushbu harakatlardan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlarining subyektlarini aniqlash muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan amalga oshiriladigan harakatlar fuqarolik huquqining asosiy tamoyillarini inkor etmaydi, aksincha ularning zamonaviy texnologik shaklda namoyon bo'lishini ifodalaydi. Xususan, shartnoma erkinligi tamoyili taraflarning faqat shartnoma mazmunini mustaqil belgilash huquqini emas, balki o'z irodasini ifodalash vositalarini erkin tanlash imkoniyatini ham nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellekt tizimlari yordamida tuziladigan shartnomalar shartnoma erkinligi tamoyilining yangi texnologik voqelikdagi ko'rinishi sifatida baholanishi mumkin. Biroq amaldagi fuqarolik qonunchiligida sun'iy intellekt tizimlari yordamida ifodalangan irodaning huquqiy tabiati, bunday shartnomalarning tuzilish vaqti hamda ular asosida yaratilgan hujjatlarning yuridik kuchiga doir masalalar alohida tartibga solinmagan.

Sun'iy intellekt yordamida tuziladigan shartnomalarning amaliy ahamiyati, avvalo, ularning tijorat munosabatlarida tezkorlik, samaradorlik va iqtisodiy qulaylikni ta'minlashi bilan izohlanadi. Avtomatlashtirilgan tizimlar inson omili bilan bog'liq bo'lgan xatolarni kamaytirish, shartnomalarni real vaqt rejimida tuzish va bajarish hamda katta hajmdagi ma'lumotlarni qisqa muddat ichida tahlil qilish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, mazkur tizimlardan foydalanish fuqarolik-huquqiy javobgarlik masalalariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, sun'iy intellekt tizimining noto'g'ri qaror qabul qilishi yoki uning avtonom harakatlari natijasida zarar yetkazilgan hollarda javobgarlikning kim zimmasiga yuklatilishi masalasi fuqarolik huquqining dolzarb muammolaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur masalaning murakkabligi shundaki, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar har doim ham bevosita operator yoki ishlab chiqaruvchining qasddan sodir etgan harakatlari bilan bog'liq bo'lmasligi mumkin. Tizimning o'zini o'zi o'rganish imkoniyatlari, ma'lumotlarni mustaqil tahlil qilish xususiyatlari hamda algoritmik qaror qabul qilish mexanizmlari javobgarlikni taqsimlashning an'anaviy fuqarolik-huquqiy yondashuvlarini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Shu sababli, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikning huquqiy asoslarini aniqlash fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar natijasida zamonaviy axborot texnologiyalarini huquqiy munosabatlarga keng joriy etish uchun zarur institutsional sharoitlar yaratilmoqda. Biroq amaldagi Fuqarolik kodeksining normalari, asosan, inson ishtirokidagi an'anaviy fuqarolik-huquqiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan bo'lib, sun'iy intellekt texnologiyalarining zamonaviy imkoniyatlarini to'liq qamrab olmaydi. Xususan, Fuqarolik kodeksining 354-moddasida shartnoma erkinligi tamoyili

mustahkamlangan bo'lishiga qaramasdan, sun'iy intellekt tizimlari yordamida tuziladigan shartnomalarning huquqiy maqomi belgilanmagan. Shuningdek, 357-moddada shartnomalarning haqiqiyligi va kuchga kirish masalalari tartibga solingan bo'lsa-da, sun'iy intellekt tizimlari yordamida tuzilgan shartnomalarning tuzilish vaqti hamda shartnomani bajarish doirasida yaratiladigan elektron hujjatlarning yuridik kuchiga doir maxsus qoidalar mavjud emas. Bundan tashqari, 985-moddada zarar yetkazganlik uchun javobgarlikning umumiy asoslari nazarda tutilgan bo'lsa-da, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlik masalasi alohida huquqiy tartibga solinmagan.

Mazkur huquqiy bo'shliqlar kelgusida fuqarolik muomalasi ishtirokchilari o'rtasida vujudga kelishi mumkin bo'lgan nizolar sonining ortishiga, shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning huquqiy xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois, fuqarolik qonunchiligini zamonaviy texnologik rivojlanish tendensiyalariga mos ravishda takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Sun'iy intellekt tizimlari ishtirokidagi fuqarolik-huquqiy munosabatlarning nazariy-huquqiy asoslari

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sun'iy intellekt tizimlarini iqtisodiyot, moliya, tibbiyot, transport va huquq sohalarining ajralmas qismiga aylantirdi. Xususan, fuqarolik-huquqiy munosabatlarda sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanishning kengayib borishi shartnoma tuzish, majburiyatlarni bajarish va fuqarolik-huquqiy javobgarlik institutlarini zamonaviy texnologik jarayonlarga mos ravishda qayta baholash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Mazkur holat sun'iy intellekt tushunchasining huquqiy mazmunini aniqlash, uning fuqarolik-huquqiy munosabatlardagi maqomini belgilash hamda mazkur tizimlarning huquqiy oqibatlarini baholash masalalarini dolzarb ilmiy muammolardan biriga aylantirmoqda.

Sun'iy intellektga nisbatan yagona va universal huquqiy ta'rif hozirgi kunga qadar shakllanmagan bo'lsa-da, xalqaro tashkilotlar tomonidan mazkur tushunchaning umumiy belgilari ishlab chiqilgan. Xususan, OECDning 2024-yilda yangilangan tavsiyalariga ko'ra, sun'iy intellekt tizimi aniq yoki nazarda tutilgan maqsadlar uchun o'ziga taqdim etilgan ma'lumotlar asosida bashoratlar, kontent, tavsiyalar yoki qarorlar shaklida natijalar yaratadigan hamda jismoniy yoki virtual muhitga ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lgan mashina asosidagi tizim sifatida e'tirof etiladi. Bunda sun'iy intellekt tizimlarining asosiy belgilaridan biri ularning ma'lum darajadagi avtonomlik va moslashuvchanlik xususiyatiga egaligidir.

Mazkur yondashuv keyinchalik ko'plab davlatlarning sun'iy intellektni tartibga solishga oid normativ-huquqiy hujjatlarida ham aks etgan. Xususan, Yevropa Ittifoqining sun'iy intellektni tartibga solishga bag'ishlangan huquqiy mexanizmlari ham OECD tomonidan ishlab chiqilgan konseptual yondashuvlarga yaqin bo'lib, sun'iy intellekt tizimlarining avtonom ravishda ma'lumotlarni tahlil qilish

hamda natijalarni shakllantirish imkoniyatlarini asosiy mezon sifatida belgilaydi. Shu jihatdan, zamonaviy huquqiy doktrinada sun'iy intellekt dasturiy ta'minotning oddiy ko'rinishi sifatida emas, balki huquqiy ahamiyatga ega natijalarni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'lgan murakkab texnologik tizim sifatida baholanmoqda.

Sun'iy intellektning fuqarolik huquqidagi maqomi yuzasidan xorijiy ilmiy adabiyotlarda turli konsepsiyalar mavjud. Ayrim mualliflar sun'iy intellektning yuqori darajadagi avtonomligi kelgusida unga alohida huquqiy maqom berish zaruratini yuzaga keltirishi mumkinligini ta'kidlaydilar. Mazkur yondashuv "electronic personhood" konsepsiyasi sifatida ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadi. Unga ko'ra, sun'iy intellekt tizimlari mustaqil ravishda qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo'lganligi sababli ayrim fuqarolik-huquqiy munosabatlarning ishtirokchisi sifatida e'tirof etilishi mumkin.

Biroq mazkur konsepsiya bugungi kunda xalqaro miqyosda ustun yondashuv sifatida shakllanmagan. Aksincha, AQSh, Buyuk Britaniya hamda Yevropa Ittifoqi mamlakatlari amaliyotida sun'iy intellektga mustaqil huquq subyekti maqomini berishdan voz kechilgan bo'lib, javobgarlik masalalari tizimdan foydalanuvchi, operator yoki ishlab chiqaruvchi zimmasiga yuklatilishi nazarda tutiladi. Ushbu yondashuvning nazariy asosi shundan iboratki, sun'iy intellekt mustaqil huquq va majburiyatlarga ega bo'lish imkoniyatiga ega emas hamda u o'z faoliyatini inson tomonidan belgilangan maqsadlar doirasida amalga oshiradi. Shu sababli, mazkur tizim tomonidan amalga oshirilgan harakatlarning fuqarolik-huquqiy oqibatlari ham inson faoliyati bilan bog'liq ravishda baholanishi lozim.

AQSh huquqiy amaliyotida esa avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida tuzilgan bitimlar uzoq yillardan buyon "electronic agent" konsepsiyasi asosida tartibga solib kelinmoqda. Elektron agent insonning bevosita ishtirokisiz ma'lum harakatlarni amalga oshirishga mo'ljallangan avtomatlashtirilgan elektron tizim sifatida baholanadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, elektron agent tomonidan amalga oshirilgan huquqiy harakatlarning oqibatlari ushbu tizimdan foydalanayotgan shaxs zimmasiga yuklatiladi. Zamonaviy sun'iy intellekt tizimlari ham o'zining funksional xususiyatlariga ko'ra elektron agent institutining yangi texnologik ko'rinishi sifatida baholanishi mumkin.

Sun'iy intellekt tizimlarini fuqarolik-huquqiy munosabatlarda texnologik vosita sifatida baholash shartnoma huquqining fundamental tamoyillariga ham mos keladi. Fuqarolik huquqida iroda ifodasi faqat og'zaki yoki yozma shaklda emas, balki elektron vositalar orqali ham amalga oshirilishi mumkin. Binobarin, sun'iy intellekt yordamida amalga oshirilgan oferta, aksept yoki boshqa yuridik ahamiyatga ega harakatlarni mazkur tizimdan foydalanayotgan shaxsning iroda ifodasi sifatida baholash fuqarolik huquqining umumiy qoidalariga zid kelmaydi. Aksincha, bu yondashuv shartnoma erkinligi tamoyilining zamonaviy texnologik shakldagi namoyon bo'lishi sifatida baholanishi mumkin.

Shu munosabat bilan, sun'iy intellektni fuqarolik huquqining mustaqil subyekti sifatida emas, balki

shaxsning o'z huquq va majburiyatlarini amalga oshirishiga xizmat qiluvchi texnologik vosita hamda elektron agent sifatida e'tirof etish maqsadga muvofiqdir. Mazkur yondashuv bir tomondan fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining huquqiy manfaatlarini himoya qilishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan sun'iy intellekt tizimlari yordamida tuziladigan shartnomalar va ular natijasida yuzaga keladigan fuqarolik-huquqiy oqibatlarining subyektlarini aniq belgilash imkonini beradi. Natijada, sun'iy intellekt tizimlarining fuqarolik-huquqiy munosabatlardagi o'rni huquq subyekti sifatida emas, balki insonning irodasini amalga oshiruvchi va huquqiy ahamiyatga ega natijalarni shakllantiruvchi zamonaviy texnologik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Sun'iy intellekt tizimlari yordamida tuziladigan shartnomalarni fuqarolik-huquqiy tartibga solish masalalari

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi shartnoma huquqining an'anaviy institutlarini zamonaviy texnologik jarayonlarga mos ravishda takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Bugungi kunda sun'iy intellekt tizimlari nafaqat ma'lumotlarni qayta ishlash, balki huquqiy ahamiyatga ega harakatlarni amalga oshirish, jumladan, shartnomalar tuzish va ularning ijrosini ta'minlash imkoniyatiga ham ega bo'lib bormoqda. Mazkur holat shartnoma erkinligi tamoyili, iroda ifodasining huquqiy tabiati hamda oferta va aksept institutlarini zamonaviy yondashuvlar asosida qayta baholashni talab etadi.

Fuqarolik huquqining fundamental tamoyillaridan biri hisoblangan shartnoma erkinligi taraflarning nafaqat shartnoma mazmunini erkin belgilash, balki o'z irodasini ifodalash usulini mustaqil tanlash huquqini ham nazarda tutadi. Zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi natijasida iroda ifodalashning og'zaki, yozma va elektron shakllariga sun'iy intellekt tizimlari orqali amalga oshiriladigan avtomatlashtirilgan harakatlar ham qo'shilmoqda. Shu bois, sun'iy intellekt yordamida ifodalangan irodani mazkur tizimdan foydalanayotgan shaxsning iroda ifodasi sifatida baholash fuqarolik huquqining umumiy tamoyillariga mos keladi.

Xalqaro huquqiy amaliyotda avtomatlashtirilgan shartnomalar uzoq yillardan buyon elektron agentlar konsepsiyasi asosida tartibga solib kelinmoqda. AQShning elektron tijorat sohasidagi qonunchiligida elektron agentlar tomonidan amalga oshirilgan oferta va akseptning yuridik kuchi e'tirof etilgan bo'lib, bunday harakatlardan kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar ushbu tizimdan foydalanuvchi shaxs zimmasiga yuklatiladi. Mazkur yondashuv sun'iy intellekt yordamida tuziladigan shartnomalarga nisbatan ham qo'llanilishi mumkin. Binobarin, sun'iy intellekt tizimi tomonidan yuborilgan oferta yoki amalga oshirilgan aksept mustaqil ravishda emas, balki ushbu tizimdan foydalanayotgan shaxsning irodasini ifodalovchi harakat sifatida baholanishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 354-moddasida shartnoma erkinligi tamoyili mustahkamlangan bo'lsa-da, mazkur norma sun'iy intellekt tizimlari yordamida tuziladigan shartnomalarning huquqiy maqomini to'liq qamrab olmaydi. Xususan, moddada

sun'iy intellekt orqali amalga oshiriladigan iroda ifodasining kimga tegishliligi, bunday shartnomalarning haqiqiyiligi hamda ularga Fuqarolik kodeksining umumiy qoidalarini qo'llash masalalari nazarda tutilmagan. Bu esa amaliyotda huquqiy noaniqliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Shu munosabat bilan, 354-moddaga sun'iy intellekt tizimlari yordamida shartnomalar tuzish imkoniyatini qonunchilik darajasida e'tirof etuvchi hamda mazkur tizim orqali amalga oshirilgan iroda ifodasini undan foydalanuvchi shaxsning iroda ifodasi sifatida tan oluvchi normalarni kiritish maqsadga muvofiqdir. Mazkur qo'shimchalar shartnoma erkinligi tamoyilining zamonaviy texnologik shakldagi namoyon bo'lishini huquqiy jihatdan mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, Fuqarolik kodeksining 357-moddasi shartnomaning kuchga kirishi va uning amal qilish muddati bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solsa-da, sun'iy intellekt yordamida tuziladigan shartnomalarning tuzilish vaqtini aniqlash mezonlarini belgilamaydi. Avtomatlashtirilgan tizimlar tomonidan real vaqt rejimida amalga oshiriladigan huquqiy harakatlar shartnoma qachon tuzilganligini aniqlash masalasiga yangicha yondashishni talab etmoqda. Shu bois, qonun hujjatlarida yoki taraflarning kelishuvida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, sun'iy intellekt tizimi tomonidan qonuniy ahamiyatga ega harakatning amalga oshirilgan paytini shartnomaning tuzilish vaqti sifatida e'tirof etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan shartnomalarni bajarish jarayonida yaratiladigan elektron hujjatlarning yuridik kuchi masalasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda elektron hisob-fakturalar, avtomatlashtirilgan hisobotlar va elektron tasdiqlovchi hujjatlar keng qo'llanilayotgan bo'lsa-da, ularning sun'iy intellekt tomonidan shakllantirilganligi huquqiy oqibatlarga ta'sir ko'rsatmasligi lozim. Shu sababli, qonun hujjatlarida belgilangan talablarga rioya qilingan holda sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yaratilgan hujjatlarni bevosita shartnoma taraflari tomonidan yaratilgan hujjatlarga tenglashtirish fuqarolik muomalasining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 354 va 357-moddalarini sun'iy intellekt texnologiyalarining zamonaviy rivojlanish tendensiyalariga mos ravishda takomillashtirish zarurati mavjud. Mazkur o'zgartirishlar sun'iy intellekt tizimlari yordamida tuziladigan shartnomalarning haqiqiyiligi, ularning tuzilish vaqti hamda shartnomalar ijrosi bilan bog'liq huquqiy munosabatlarni aniq tartibga solish orqali fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilish imkonini beradi.

Sun'iy intellekt tizimlari tomonidan zarar yetkazilganda fuqarolik-huquqiy javobgarlik masalalari

Sun'iy intellekt texnologiyalarining fuqarolik muomalasiga keng joriy etilishi shartnoma munosabatlari bilan bir qatorda delikt majburiyatlarini tartibga solish masalasini ham dolzarb huquqiy muammolardan biriga

aylantirmoqda. Sun'iy intellekt tizimlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning avtonomlik darajasi oshib borayotganligi sababli, ular faoliyati natijasida yetkazilgan zarar uchun javobgarlikning huquqiy asoslarini belgilash zamonaviy fuqarolik huquqining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur munosabatlarning murakkabligi shundaki, zarar har doim ham insonning bevosita harakati natijasida emas, balki sun'iy intellekt tizimining algoritmik qarorlari oqibatida yuzaga kelishi mumkin.

Huquqiy doktrinada sun'iy intellekt sababli yetkazilgan zarar deganda, sun'iy intellekt tizimining noto'g'ri ishlashi, avtonom qaror qabul qilishi yoki uning funksional imkoniyatlaridan foydalanish natijasida jismoniy va yuridik shaxslarga yetkazilgan mulkiy hamda nomulkiy zarar tushuniladi. Bunda zarar yetkazilishining huquqiy oqibatlari sun'iy intellektning o'ziga emas, balki mazkur tizimni yaratgan, undan foydalangan yoki uning faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirayotgan shaxslarga nisbatan vujudga keladi.

Sun'iy intellekt ishtirokidagi delikt majburiyatlarida uchta asosiy subyektning huquqiy maqomini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, operator sun'iy intellekt tizimining faoliyati ustidan bevosita nazoratni amalga oshiruvchi shaxs hisoblanadi. Ikkinchidan, ishlab chiqaruvchi yoki ishlab chiquvchi sun'iy intellekt tizimini loyihalashtirish va dasturiy jihatdan yaratish uchun javobgar bo'ladi. Uchinchidan, foydalanuvchi tizimdan qonuniy maqsadlarda foydalanishni amalga oshiruvchi shaxs sifatida e'tirof etiladi. Mazkur subyektlarning javobgarlik chegaralari zarar kelib chiqishining sabab va shartlariga qarab farqlanishi mumkin.

Xorijiy davlatlar amaliyotida sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni tartibga solishda ikki asosiy konsepsiya shakllangan. Birinchi yondashuv aybga asoslangan javobgarlik konsepsiyasi bo'lib, unga ko'ra zarar yetkazgan shaxsning aybi isbotlangan taqdirdagina fuqarolik-huquqiy javobgarlik vujudga keladi. Ikkinchi yondashuv esa aybsiz (strict liability) javobgarlik konsepsiyasiga asoslangan bo'lib, unda xavfi yuqori bo'lgan texnologiyalardan foydalanish natijasida yetkazilgan zarar uchun aybning mavjudligidan qat'i nazar javobgarlik yuzaga kelishi nazarda tutiladi. Yevropa huquqiy doktrinasida aynan sun'iy intellektning yuqori xavf darajasiga ega tizimlariga nisbatan aybsiz javobgarlik mexanizmlarini joriy etish masalalari keng muhokama qilinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 985-moddasida zarar yetkazganlik uchun javobgarlikning umumiy asoslari nazarda tutilgan bo'lsa-da, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar bilan bog'liq munosabatlarning o'ziga xos jihatlari alohida tartibga solinmagan. Xususan, moddada sun'iy intellekt tizimining operatori, ishlab chiqaruvchisi yoki foydalanuvchisining javobgarlik chegaralari, shuningdek, tizimning avtonom harakatlari natijasida yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni taqsimlash masalalari o'z aksini topmagan.

Mazkur huquqiy bo'shliq sun'iy intellekt tizimlari tomonidan zarar yetkazilgan hollarda javobgarlik

subyektini aniqlashda amaliy muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Ayniqsa, o'zini o'zi o'rganuvchi algoritmlarning avvaldan prognoz qilinmagan qarorlarni qabul qilishi javobgarlikni an'anaviy delikt qoidalarini asosida baholashni murakkablashtiradi. Shu sababli, sun'iy intellekt tizimlarining avtonom harakatlari natijasida yuzaga keladigan huquqiy oqibatlarni alohida normativ tartibga solish zarurati vujudga kelmoqda.

Fuqarolik kodeksining 985-moddasiga kiritilishi taklif etilayotgan qo'shimchalarning ilmiy asosi shundan iboratki, sun'iy intellekt mustaqil huquq subyekti sifatida emas, balki inson tomonidan yaratilgan va boshqariladigan texnologik vosita sifatida e'tirof etiladi. Binobarin, mazkur tizim tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlik ham uning faoliyati ustidan nazoratni amalga oshiruvchi shaxslar zimmasiga yuklatilishi lozim. Agar zarar tizimning noto'g'ri loyihalashtirilishi natijasida yuzaga kelgan bo'lsa, javobgarlik ishlab chiqaruvchi zimmasiga yuklatilishi maqsadga muvofiqdir. Tizimdan noto'g'ri foydalanish natijasida zarar yetkazilgan hollarda esa javobgarlik foydalanuvchi yoki operator zimmasiga yuklatilishi lozim.

Shuningdek, sun'iy intellekt tizimining avtonom harakatlari natijasida zarar yetkazilgan hollarda javobgarlikni zarar yetkazilishiga sabab bo'lgan omillarning ta'sir darajasidan kelib chiqib taqsimlash fuqarolik huquqining adolatlilik va mutanosiblik tamoyillariga mos keladi. Mazkur yondashuv bir tomondan jabrlanuvchining huquqlarini samarali himoya qilishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, sun'iy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanishga nisbatan ortiqcha huquqiy cheklovlar vujudga kelishining oldini oladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 985-moddasini sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar bilan bog'liq fuqarolik-huquqiy munosabatlarning o'ziga xos jihatlari hisobga olgan holda takomillashtirish zarur. Xususan, operator, ishlab chiqaruvchi va foydalanuvchining javobgarlik chegaralarini aniq belgilash, sun'iy intellektning avtonom harakatlari natijasida yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni taqsimlash mezonlarini ishlab chiqish hamda ayrim hollarda aybsiz javobgarlik mexanizmlarini qo'llash mazkur institutning samarali huquqiy tartibga solinishini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu esa kelgusida sun'iy intellekt texnologiyalarining fuqarolik muomalasiga xavfsiz va barqaror integratsiyalashuvini ta'minlashning muhim huquqiy kafolatlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalarining fuqarolik-huquqiy munosabatlarga jadal kirib kelishi shartnoma huquqi hamda fuqarolik-huquqiy javobgarlik institutlarini zamonaviy texnologik voqe'larga mos ravishda takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Sun'iy intellekt tizimlari yordamida shartnomalar tuzish, ularning ijrosini ta'minlash va mazkur tizimlar tomonidan yetkazilgan zarar uchun javobgarlik masalalarining amaldagi fuqarolik qonunchiligida alohida tartibga solinmaganligi huquqiy noaniqliklarning vujudga kelishiga

sabab bo'lishi mumkin. Shu bois, fuqarolik qonunchiligining zamonaviy raqamli munosabatlarga moslashuvchanligini ta'minlash ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida xorijiy davlatlar tajribasi, xalqaro hujjatlar va zamonaviy huquqiy doktrina tahlili shuni ko'rsatdiki, bugungi kunda sun'iy intellekt tizimlariga mustaqil huquq subyekti maqomini berishdan ko'ra, ularni insonning huquq va majburiyatlarini amalga oshirishga xizmat qiluvchi texnologik vosita hamda elektron agent sifatida e'tirof etish yondashuvi ustunlik qilmoqda. Mazkur yondashuv fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilish bilan birga, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning huquqiy mexanizmlarini ham aniq belgilash imkonini beradi.

Shartnoma erkinligi tamoyilining zamonaviy mazmunidan kelib chiqib, taraflarning o'z irodasini sun'iy intellekt tizimlari orqali ifodalash imkoniyatini fuqarolik qonunchiligi darajasida e'tirof etish maqsadga muvofiqdir. Zero, sun'iy intellekt yordamida amalga oshiriladigan oferta, aksept hamda boshqa yuridik ahamiyatga ega harakatlar mazkur tizimdan foydalanayotgan shaxsning iroda ifodasining texnologik shakli sifatida baholanishi lozim. Bu esa shartnoma erkinligi tamoyilining zamonaviy mazmunini yanada kengaytirish va amaliyotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqiy nizolarning oldini olishga xizmat qiladi.

Mazkur xulosalardan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining ayrim normalarini quyidagi yo'nalishlarda takomillashtirish taklif etiladi:

Birinchidan, Fuqarolik kodeksining 354-moddasini takomillashtirish orqali sun'iy intellekt tizimlari yordamida shartnomalar tuzish imkoniyatini qonunchilik darajasida mustahkamlash zarur. Xususan, mazkur moddaga sun'iy intellekt tizimlari yordamida shartnomalar tuzilishi mumkinligini nazarda tutuvchi hamda bunday tizim orqali amalga oshirilgan iroda ifodasi, agar qonun hujjatlarida yoki taraflarning kelishuvida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, mazkur tizimdan foydalanayotgan shaxsning iroda ifodasi sifatida e'tirof etilishini belgilovchi normalarni kiritish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, shartnomalarni tuzish, o'zgartirish va bekor qilishga oid umumiy qoidalar sun'iy intellekt texnologiyalarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mazkur munosabatlarga ham tatbiq etilishi lozim.

Ikkinchidan, Fuqarolik kodeksining 357-moddasini takomillashtirish orqali sun'iy intellekt tizimlari yordamida tuzilgan shartnomalarning tuzilish vaqtini aniqlash hamda ular asosida yaratilgan hujjatlarning yuridik kuchini belgilash zarur. Jumladan, qonun hujjatlarida yoki taraflarning kelishuvida boshqacha tartib nazarda tutilmagan hollarda, sun'iy intellekt tizimi tomonidan qonuniy ahamiyatga ega harakatning amalga oshirilgan paytini shartnomaning tuzilish vaqti sifatida e'tirof etish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, shartnomalar ijrosi jarayonida sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yaratiladigan elektron hujjatlarning yuridik kuchini qonun

hujjatlarida belgilangan talablarga rioya qilingan holda bevosita shartnoma taraflari tomonidan yaratilgan hujjatlar bilan tenglashtirish fuqarolik muomalasining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, Fuqarolik kodeksining 985-moddasiga sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yetkazilgan zarar uchun fuqarolik-huquqiy javobgarlikning maxsus qoidalarini kiritish zarur. Xususan, sun'iy intellekt tizimidan foydalanish natijasida zarar yetkazilgan hollarda, agar qonun hujjatlarida boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, mazkur tizimning faoliyati ustidan nazoratni amalga oshiruvchi shaxsning javobgarligini belgilash maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, tizimni loyihalashtirishdagi kamchiliklar oqibatida yetkazilgan zarar uchun ishlab chiqaruvchi yoki ishlab chiquvchining javobgarligini belgilash, sun'iy intellektning avtonom harakatlari natijasida zarar yetkazilgan hollarda esa javobgarlikni zarar yetkazilishiga olib kelgan omillarning ta'sir darajasiga mutanosib ravishda taqsimlash mexanizmini joriy etish zarur.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt texnologiyalarining yuqori xavf darajasini inobatga olgan holda, ayrim hollarda mazkur tizimlar tomonidan yetkazilgan zarar uchun aybsiz fuqarolik-huquqiy javobgarlik institutini qo'llash imkoniyatini qonunchilik darajasida nazarda tutish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bunday yondashuv jabrlanuvchilarning huquqlarini samarali himoya qilish bilan bir qatorda, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning huquqiy xavfsizligini ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Fuqarolik kodeksining 354, 357 va 985-moddalariga taklif etilayotgan qo'shimcha va o'zgartirishlar fuqarolik qonunchiligini zamonaviy raqamli munosabatlarga moslashtirish, sun'iy intellekt tizimlari yordamida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning barqarorligini ta'minlash hamda fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilishga qaratilgan. Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi O'zbekiston Respublikasida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirishga, shuningdek, milliy fuqarolik qonunchiligining xalqaro huquqiy rivojlanish tendensiyalariga uyg'unlashuvini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi., <https://lex.uz/docs/-180552>;
2. AI, O. (2024). Updates to the OECD's definition of an AI system explained. 2024-04-27]. <https://oecd.ai/en/work/ai-system-definition-update>;
3. Russell, S., & Norvig, P. (2020). Artificial intelligence: a modern approach, 4/E;
4. Calo, R. (2017). Artificial intelligence policy: a primer and roadmap. UCDL Rev., 51, 399;
5. Chopra, S., & White, L. F. (2011). A legal theory for autonomous artificial agents. University of Michigan Press;
6. Russell, S., & Norvig, P. (2020). Artificial

intelligence: a modern approach, 4/E;

7. Pagallo, U. (2013). The laws of robots. Crimes, Contracts and Torts, Cham